

УДК 330.322

Сенів Б.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Проаналізовано системи інноваційної політики країни, визначено основні завдання щодо структурної перебудови національної економіки на наукових засадах. Запропоновано шляхи і засоби розв'язання проблем у розвитку інфраструктури інноваційної діяльності.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, аналіз, оцінка, інноваційна політика

Багато експертів в Україні вважають, що головною причиною гальмування інноваційного розвитку в країні є дефіцит фінансових ресурсів. Але майже зовсім не звертають уваги на спад платоспроможного попиту на науково-технічну продукцію з боку держави та підприємницького сектору, погіршення якісних характеристик наукових кадрів і матеріально-технічної бази досліджень й інші не менш важливі причини.

В Україні за останні роки, незважаючи на деякі успіхи у стабілізації макроекономічних показників, не вдається домогтися відчутних результатів в експорті інноваційної продукції та створенні сприятливих умов для інноваційної діяльності вітчизняних виробників. На жаль, українська інноваційна сфера також поки не стала по-справжньому привабливою для вітчизняних та іноземних інвесторів. Такий результат значною мірою пов'язаний із обмеженими можливостями держави щодо спрямування фінансових потоків в інноваційний розвиток економіки, обсяг яких відповідно до досвіду розвинутих країн значно перевищує ресурси, необхідні для здійснення традиційної науково-технічної політики, і недостатньою увагою держави до стимулювання міжнародного співробітництва в інноваційній сфері, що відповідає взаємним інтересам українських і закордонних партнерів.

Проблемам інноваційної діяльності присвячені дослідження низки відомих вітчизняних та іноземних учених економістів: В. Александрової, Ю. Бажала, П. Беленького, В. Беренса, Г. Бірмана, В. Власової, О. Водачкової, В. Геєць, А. Гойка, Н. Гончарової, М. Долішнього, М. Джонк, Р. Іванух, С. Ільєнкової, Н. Краснокутської, Я. Крупки, О. Кузьміна, Б. Литвина, О. Лапко, Л. Гітмана, А. Кутейникова, Д. Львова, Б. Патона, А. Пересади, А. Перлакi, А. Пригожина, А. Савченко, А. Савчука, В. Те-

рехова, П. Хавранека, М. Чумаченка, А. Чухна С. Шмідта та ін. Проте чимало питань удосконалення організаційно-економічного механізму активізації інноваційної діяльності й досі залишається невисвітленими і потребують теоретичного, методичного та практичного вирішення. Для розвинутої економіки характерна конкуренція самостійних фірм, зацікавлених в оновленні продукції, наявності ринку конкуруючих нововведень.

Теоретико-методологічні та практичні результати досліджень забезпечують вирішення питань щодо:

- ✓ визначення об'єктивних пріоритетів інноваційного розвитку країни;
- ✓ суттєвого поліпшення інвестиційного клімату, зниження інвестиційних ризиків, широкомасштабного залучення в інвестиційний процес заощаджень громадян України, поліпшення міжнародного інвестиційного рейтингу та державного стимулювання кредитування інноваційних проектів банками, залучення до цієї справи іноземних інвесторів;
- ✓ створення системи прогнозування науково-технічного та інноваційного розвитку України, яка має стати ідейною основою для формування програм соціально-економічного розвитку країни, забезпечити їх інноваційне спрямування. Ця система прогнозування має відігравати вирішальну роль при пошуку найперспективніших напрямків розвитку науки і технологій, розробленні й виробництві наукомісткої продукції для забезпечення інноваційного розвитку економіки з урахуванням світових тенденцій та можливостей науково-технічного потенціалу України;
- ✓ формування нормативно-правової бази забезпечення рівноправного входження України в науково-технологічний простір країн Європи та світу;
- ✓ здійснення структурної перебудови економіки на наукових засадах;
- ✓ створення умов ефективного формування ринку інноваційних продуктів;
- ✓ створення технологічної та інформаційної інфраструктури для науки й інноваційного підприємництва, залучення коштів вітчизняних та іноземних інвесторів до формування сфери обслуговування такої діяльності;
- ✓ досягнення високого рівня людського розвитку країни, її інтелектуального потенціалу, який визначався б передусім рівнем освіти громадян, розвитком науки, насиченістю робочої сили кваліфікованими спеціалістами;
- ✓ формування системи підготовки та підвищення кваліфікації фахівців із менеджменту інноваційної діяльності.

Зазначене потребує скоординованих на державному рівні дій центральних органів виконавчої влади, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Основними завданнями, що сприятимуть інноваційному розвитку, є:

- ✓ структурна перебудова національної економіки;
- ✓ створення адаптивної інфраструктури інноваційної діяльності;
- ✓ цілеспрямована підготовка кадрів високої кваліфікації для високотехнологічних галузей, а також менеджерів інноваційної діяльності;
- ✓ створення ринку інноваційної продукції, на якому буде забезпечений належний рівень захисту інтелектуальної власності;
- ✓ широке застосування в усіх галузях економіки і сферах суспільного життя інформаційно-комунікаційних технологій;
- ✓ вдосконалення системи державної підтримки та регулювання інноваційною діяльністю;
- ✓ підвищення інноваційної культури суспільства.

Не відповідають завданням розвитку національної інноваційної системи умови правової охорони інтелектуальної власності в Україні, не належним чином ведеться облік об'єктів права інтелектуальної власності та нематеріальних активів. Це є причиною низької патентної активності науково-промислового комплексу і того, що частка інтелектуальної власності й нематеріальних активів в основних фондах за бухгалтерськими документами вкрай низька.

Нині в Україні нема чіткої системи у формуванні, розгляді й затвердженні в органах державної влади та управління програм державного рівня.

При розробленні й виконанні програм не витримуються типові стадії і процедури, основні принципи програмно-цільового управління: цільова спрямованість, комплексність, альтернативність та керованість програм.

Проекти більшості програм соціально-економічного спрямування формуються на безальтернативних засадах, без проведення конкурсів та державної експертизи.

У Законі України «Про державні цільові програми» не враховано низьку основних принципів програмного цільового управління, навіть нема згадки про органи управління програмами, чим порушується принцип керованості програм. Покладення контролю за виконанням Державних цільових програм на Кабінет Міністрів України й державних замовників і керівника програми не вирішують питання організації, координації та оперативного контролю, які згідно з кращим досвідом практичного формування і реалізації цільових програм мають покладатися на координаційні (науково-технічні) ради, їх робочі органи, головні наукові організації (головних розробників) програм [2, 23].

Найважливішим напрямком розвитку транспортно-дорожнього комплексу має стати створення національної мережі міжнародних транспортних коридорів, технічне оновлення всіх видів транспорту, створення європейського рівня сервісної системи його обслуговування, запровадження сучасних засобів зв'язку, новітніх навігаційних систем і приладів, створення нових вітчизняних технологій та машин і механізмів для будівництва, ремонту й утримання автомобільних доріг, упровадження нових технологій на ринках транспортних послуг, удосконалення нормативно-правової бази транспортно-дорожнього комплексу та зміни її відповідно до вимог Європейського Союзу.

За рахунок технологічного переозброєння необхідно досягти зменшення частки зношених основних засобів виробничого потенціалу України в середньому на 20%, підвищити ефективність використання робочої сили в 2,5 рази [1, 45].

Першочергової уваги потребує створення високоефективної системи телекомунікацій, запровадження новітніх методів передачі та опрацювання інформації в усіх сферах людської діяльності, забезпечення якнайшвидшої інтеграції України в світовий інформаційний простір. Необхідно сформулювати загальнодержавну систему автоматизованого пошуку, збору, накопичення, аналітичного опрацювання й зберігання, розповсюдження і надання інформації в сфері науково-технологічного та інноваційного розвитку, єдину систему обліку електронних інформаційних ресурсів держави.

Адаптивна інфраструктура інноваційної діяльності може існувати, якщо злагоджено діє ланцюжок: «наука–технологія–виробництво–ринок». Досягти цього без використання індустрії венчурного бізнесу, тобто без створення приватних інвестиційних компаній, діяльність яких підтримують державні та суспільні фонди, не є можливим.

Слід нарощувати частку венчурних інвестицій у високотехнологічне виробництво такими темпами, щоб досягти 70% від загального обсягу інвестицій. Одним із механізмів стимулювання розвитку венчурної індустрії є фондовий ринок. Оскільки венчурне фінансування припускає участь інвестора в керуванні підприємством, у розвиток якої вкладені кошти, то це сприяє руху акціонерного капіталу як у національному, так і в міжнародному масштабі.

У результаті орієнтації на венчурне фінансування відбувається, як правило, скорочення робочих місць у великих промислових компаніях, диверсифікованість останніх та рівнобіжне утворення дрібних і середніх самостійних компаній, які виходять на ринок нових технологій для виробництва конкурентоспроможної продукції. Тим самим прискорюється і стає значним чином таким, що самоорганізовується, процес реструктуризації

економіки, у результаті якого утворюється значна кількість робочих місць, на яких виробляють товари і послуги зі значною доданою вартістю.

Важливим елементом формування індустрії венчурного бізнесу є такі інноваційні структури, як технопарки (технологічні й наукові парки) та інноваційні бізнес-інкубатори.

Створення системи венчурного фінансування інноваційних процесів має бути спрямоване на вирішення таких завдань реструктуризації економіки:

- ✓ залучення значного обсягу приватного капіталу в науково-технічну сферу, перевищення якого над державними інвестиціями може досягати сотень разів;
- ✓ формування ефективної системи залучення в господарський обіг інтелектуальної власності та інших результатів інтелектуальної діяльності;
- ✓ модернізація вітчизняної промисловості зі створенням нових виробництв, що базовані на високих технологіях;
- ✓ забезпечення умов для раціонального використання основних фондів багатьох підприємств, що втратили конкурентоспроможність;
- ✓ мобілізація значного обсягу коштів населення для розвитку науково-технічної сфери;
- ✓ залучення цільових іноземних інвестицій у розвиток технологічної сфери;
- ✓ організація нових спеціалізованих і високоприбуткових ринків цінних паперів малих високотехнологічних компаній;
- ✓ зменшення безробіття і розв'язання завдяки цьому гострої для сучасної України проблеми соціальної напруженості.

На початковому етапі формування системи венчурного фінансування інновацій особливого значення набувають участь держави у створенні фондів початкового фінансування інноваційної діяльності, розвиток грантової системи комерціалізації результатів наукових досліджень.

Забезпечення необхідного освітнього рівня національної інноваційної системи має орієнтуватися на світові тенденції відповідних норм і стандартів. Реформування системи підготовки кадрів, враховуючи перехід на європейські стандарти, слід базувати на принципі сумісності, логічності та конкурентоспроможності вітчизняної систем освіти, яка б одночасно зберігала культурні реалії країни. Передбачено прийняття зрозумілих та легко порівнюваних ступенів освіти, збільшення мобільності викладачів і студентів, сприяння навчанню протягом усього життя, підвищення привабливості європейського терену для здобуття вищої освіти і забезпечення його прозорих та високоякісних пропозицій для людей із усіх країн світу.

Спираючись на накопичені в системі вітчизняної освіти традиції, необхідно створити умови для зміни рівня та якості освітнього потенціалу і

кадрового забезпечення країни відповідно до вимог інноваційно орієнтованої економіки.

Потрібно сформувати систему підготовки та підвищення кваліфікації фахівців із менеджменту інноваційної діяльності.

Як свідчить зарубіжний і вітчизняний досвід, оволодіння та плідне використання менеджерами, підприємцями, керівниками й спеціалістами сучасних знань із менеджменту інноваційної діяльності є необхідною умовою й одночасно найвагомішим ресурсом економічного зростання підприємництва, забезпечення його достатньої конкурентоспроможності на зовнішньому та внутрішньому ринках. Воно має велике значення для всіх сфер діяльності, оскільки інноваційна продукція та інноваційні технології дедалі більше поширюються.

У розвинутих країнах сформувалися різноманітні системи підготовки та підвищення кваліфікації фахівців із менеджменту інноваційної діяльності. Такі системи стали органічною частиною роботи з кадрами, в цю справу вкладають значні кошти. Вважається, що вкладання коштів у підготовку та підвищення кваліфікації менеджерів, особливо в сфері інноваційної діяльності, дає найбільшу економічну віддачу порівняно з усіма іншими формами інвестицій. Окрім того, активніший розвиток інноваційної сфери, який стає можливим завдяки підвищенню кваліфікацій управлінців, сприяє ефективному розв'язанню проблем подолання безробіття, створенню привабливих для кваліфікованих фахівців робочих місць.

Найважливішими напрямками формування й розвитку національного ринку інноваційних продуктів є:

- ✓ сприяння регіоналізації інноваційної політики, що, своєю чергою, сприятиме трансферу технологій та інноваційних продуктів, формуванню регіональних інноваційних стратегій, створенню технопарків, бізнес-інкубаторів, а також інноваційних структур іншого типу;
- ✓ створення умов формування науково-промислових кластерів;
- ✓ сприяння поетапному створенню національної мережі комерціалізації інноваційних продуктів і трансферу технологій. Мережа має охоплювати спочатку 2–3, а згодом 5–7 регіональних Центрів комерціалізації та трансферу технологій і інноваційних продуктів у Києві, Донецьку, Харкові, Дніпропетровську, Львові, Одесі, Сімферополі. Створюючи українську мережу, необхідно якнайширше використовувати закордонний досвід;
- ✓ організація виявлення і добору найактуальніших винаходів українських авторів для їхньої подальшої комерціалізації та введення в господарський обіг. Створення з цією метою бази даних «Перспективні українські винаходи», яку необхідно постійно поповнювати;

- ✓ розроблення програми науково-технологічного партнерства між державними організаціями, академічним, галузевим і вузівським секторами науки та промисловістю на основі державного контракту або іншої угоди на роботи за всіма етапами інноваційного циклу. Такі програми закладуть підґрунтя для формування нової системи партнерської взаємодії держави і приватного сектору в розробленні та використанні нових технологій;
- ✓ сприяння розвитку інституту посередництва та підготовці технологічних менеджерів для наукомісткого сектору економіки. Фірми-посередники, технологічні брокери мають надавати консалтингові послуги, у т. ч. патентно-ліцензійні й відповідати за кінцевий результат комерціалізації технологій та інноваційних продуктів.

Сьогодні потребує принципово нового бачення програми створення інформаційної інфраструктури нашого суспільства. Основними її елементами мають стати розгалужені ринки інформації і знань, спроможні впливати на виробництво однаково з ринками природних ресурсів, праці й капіталу.

Зусилля держави і приватного бізнесу слід спрямувати на:

- ✓ забезпечення зростання випереджальними темпами питомої ваги галузей, що створюють, опрацьовують і впроваджують релевантну інформацію в усі сфери діяльності;
- ✓ формування такої нормативно-правової бази, яка б ефективно регулювала взаємини творців, власників і користувачів інформаційних ресурсів та систем, а також всіх учасників руху до суспільства, побудованому на знанні;
- ✓ сприяння розвитку та відновленню різних галузей діяльності на базі широкого використання інформаційно-комунікаційних технологій (освіта, культура, охорона здоров'я, малий бізнес, громадське життя, соціальний захист);
- ✓ створення умов для пріоритетного розвитку та підвищення експортних можливостей інформаційної індустрії країни, детінізація цієї сфери діяльності;
- ✓ формування сучасної інформаційно-комунікаційної інфраструктури країни з використання національної системи науково-технічної інформації.

Одним із механізмів реалізації державної науково-технологічної та інноваційної політики (крім зазначених раніше) є програмно-цільовий метод управління, ефективність якого підтверджена світовою практикою. Державна підтримка цільових програм різного рівня має визначатись їх органічним зв'язком із системою державних науково-технологічних та інноваційних пріоритетів, уся ієрархія яких має ґрунтуватися на глибоких

прогнозно-аналітичних дослідженнях та релевантному інформаційному забезпеченні [4, 90].

Визначення засобів розв'язання проблеми:

Фінансова підтримка. Для структурної трансформації економіки відповідно до вимог інноваційної моделі необхідно, насамперед, створити нову структуру державного замовлення. Домогтися, щоб високотехнологічна інноваційна продукція зайняла в ньому чільне місце, а також доцільно запровадити окреме державне замовлення на інноваційну продукцію. Перелік змін, що необхідно здійснити в структурі бюджетних витрат на науку, наведено в табл. 1.

Таблиця 1

**Структура бюджетних витрат на науку
(у відсотках від загальної суми бюджетних витрат
на наукові дослідження і розроблення, 2010–2013 рр.)**

	2010	2011	2012	2013
Базове фінансування наукових установ	40	41,0	40,0	40,0
ДНТП з пріоритетних напрямів	30,0	30,0	30,0	30,0
Державні науково-технічні програми і наукові частини інших програм	12,0	12,0	12,0	12,0
Державне замовлення на науково-технічну продукцію	6,0	6,5	7,0	7,0
Державний фонд фундаментальних досліджень	6,0	6,5	7,0	7,0
Інші кошти, що їх виділяють із державного бюджету через численних розпорядників	4,0	4,0	4,0	4,0

Актуальним завданням є налагодження кваліфікованого аудиту ефективності витрачання видалених на ці потреби державних коштів.

Потужним важелем державного впливу на прискорення інноваційного розвитку найбільш високотехнологічних галузей має стати діяльність інноваційних фондів, створених за рахунок прямих бюджетних інвестицій та позабюджетних і приватних внесків. Такі фонди (загальнодержавного, галузевого та регіонального рівнів) мають стимулювати залучення коштів промисловості та приватного сектору економіки до фінансування інноваційних проектів і програм. Назріла потреба в залученні до фінансування інновацій пенсійних та страхових фондів, у т. ч. через венчурні структури, як це роблять у розвинених країнах світу.

Частку витрат на НДДКР в Україні слід збільшувати до 2,5% ВВП насамперед за рахунок зростання асигнувань приватного сектору; подальшої вертикальної та горизонтальної координації інноваційної політики; внесення вітчизняної частки у фінансування міжнародних проектів НДДКР, які виконують за програмами Європейського Союзу.

Організаційні заходи. Прямою підтримкою високотехнологічних галузей виробництва має стати розвиток інфраструктури інноваційної діяльності. До неї належить, насамперед, сучасна система науково-технічної інформації, що має не тільки забезпечити широкий доступ у всіх регіонах країни до інформації про нові досягнення науки і технології, до патентної інформації, а й надати можливість користувачам задіяти сучасні інформаційні технології в інтересах розвитку та оптимізації діяльності своїх підприємств. На порядку денному також створення національного реєстру електронних інформаційних ресурсів.

Держава має забезпечувати фінансування масштабних прогнозно-аналітичних досліджень із метою визначення пріоритетних напрямів науково-технологічної та інноваційної діяльності. Для такого роду досліджень необхідно задіяти не тільки всю потужність вітчизняного науково-технічного потенціалу, а й можливості представництв України за кордоном.

Гостро відчувається потреба в створенні таких елементів інноваційної інфраструктури, як центри прокату сучасних приладів і обладнання та лізингу устаткування.

Прямої державної підтримки потребує створення в регіонах мережових інноваційних структур на основі кластерного підходу, які сприяли б розвитку співробітництва технологічно пов'язаних між собою підприємств, наукових установ, фінансових інституцій, адміністративних органів.

Потребує уваги і розгортання інфраструктури захисту прав інтелектуальної власності, до якої мають увійти не тільки органи, що видають відповідні захисні документи, а й патентні бібліотеки і загальнодоступні бази даних, котрі дали б змогу вітчизняним авторам здійснювати на сучасному рівні патентний пошук, захист своїх інтересів у судах тощо. Принципової ваги для прориву українських товарів і технологій на світовий ринок набуває сьогодні патентування винаходів та знаків для товарів і послуг вітчизняних розробників у розвинених країнах світу (патентування за кордоном та збереження прав на інтелектуальну власність за українськими винахідниками й виробниками).

Нормативно-правові заходи. Досвід розвинених країн свідчить, що інноваційна діяльність сприяє конкурентоспроможності держави в тому випадку, коли законодавчо відрегульовані такі питання:

- ✓ пільгове оподаткування коштів виробничих підприємств, спрямованих на освоєння високих технологій, а також витрат на наукові дослідження і розроблення;
- ✓ запровадження пільгового режиму амортизаційних відрахувань та інвестиційного кредиту – зменшення податку на прибуток на певну частину загальної вартості інвестицій в устаткування (особливо на стадії модернізації підприємства);

- ✓ пільгове оподаткування інноваційних підприємств на початкових стадіях освоєння ними нових технологій і організації випуску нової продукції;
- ✓ запровадження державного страхування кредитів приватних банків, наданих для виконання інноваційних проектів;
- ✓ державна підтримка венчурного підприємництва;
- ✓ фінансова участь України в європейських науково-технологічних програмах.

Для України важливою є гармонізація (усунення протиріч) положень законодавчих та нормативних актів і насамперед законів України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритети інноваційної діяльності в Україні», «Про спеціальний режим інноваційно-інвестиційної діяльності технопарків».

Підсумовуючи, зазначимо, що здійснення цілеспрямованих структурно-функціональних змін в економіці має привести до кардинальної зміни ситуації в усіх галузях економіки, у т. ч. в сфері послуг, і тим самим до збільшення частки інноваційного фактора в прирості ВВП. Ця частка має досягти вже за перших п'ять років не менше 35–40% загального обсягу приросту ВВП.

Для підвищення рівня менеджменту інноваційною діяльністю доцільне постійне здійснення:

- ✓ маркетингу інноваційних продуктів;
- ✓ інноваційного менеджменту;
- ✓ заходів щодо створення, використання і захист інтелектуальної власності;
- ✓ управління інноваційними проектами, програмами;
- ✓ інвестування інноваційних проектів, програм;
- ✓ комерціалізації результатів науково-технічних розробок.

Для активізації міжнародного співробітництва в інноваційній сфері необхідне:

- ✓ використання світової практики комерціалізації нововведень, що охоплює весь інноваційний цикл – від фундаментальних досліджень до реалізації кінцевої продукції на світовому ринку, в т. ч. маркетинг наукомістких товарів і послуг;
- ✓ забезпечення підтримки просування української інноваційної продукції на світові ринки зі створенням сприятливого клімату для зростання інноваційної активності закордонних структур в Україні та використання в українській промисловості передових закордонних технологій, у т. ч. на основі іноземних ліцензій;
- ✓ залучення прямих і портфельних іноземних інвестицій у високо-технологічні галузі української економіки, а також для розвитку

вітчизняної інноваційної системи, що наближається до світових стандартів;

- ✓ сприяння формуванню на території України спільних із закордонними фірмами інноваційно-технологічних і науково-дослідних структур, насамперед за участю венчурного капіталу і приватних інвесторів, а також підтримувати створення за кордоном філій українських науково-технологічних та інноваційних фірм.

The analysis of the system of innovative policy of country is conducted, certainly basic tasks in relation to structural alteration of national economy on scientific principles. Ways and facilities of working out existent problems are offered in development of infrastructure of innovative activity.

Key words: *innovation, analysis, evaluation, innovation policy*

Проведен анализ системы инновационной политики страны, определены основные задачи по структурной перестройке национальной экономики на научных принципах. Предложены пути и средства решения существующих проблем в развитии инфраструктуры инновационной деятельности.

Ключевые слова: *инновации, инновационная деятельность, анализ, оценка, инновационная политика*

Література

1. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб. / Держкомстат. – К., 2007.
2. Закон України «Про державні цільові програми» № 433 від 16 січня 2003 р.
3. Микитюк П. П. Аналіз інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств: Монографія. – Тернопіль: Тернограф, 2009. – 304 с.
4. Микитюк П. П., Сенів Б. Г. Інноваційна діяльність: Навч. посібник. – К.: Центр навч. літ., 2009. – 320 с.